

מערכה ח. השוחט תודה לשם תודת חברו (ז,א)

משלו, ותודתו של ראובן נשחטה לשם תודתו של שמעון (הבחנה דומה מצאנו בסוגיה להלן ט,ב, בין שחיטה "לשם חטאת נחשון" לבין שחיטה "על מנת שיתכפר בה נחשון". רש"י כאן מביא כדוגמא נוספת את המקרה של שוחט חטאת הבאה על אכילת חלב לשם חטאת אחרת על אכילת דם²). לדעת רב חסדא הדבר נחשב לשינוי קודש, ואילו לדעת רבה אין זה שינוי קודש.

בהבנת דברי רש"י נאמרו שני פירושים באחרונים: יש מפרשים, ששחט את קרבן ראובן לשם ראובן עצמו, ולא חשב על שמעון כלל, אלא שבמקום להתכוון לתודה על הנס שקרה לראובן (כגון יציאתו מן הים), התכוון לסוג נס אחר, שקרה לשמעון (כגון יציאתו מבית הסוהר). אמנם אם לראובן עצמו היו מתרחשים שני הניסים – לא היה פגם בשינוי מחשבת הנס (כמבואר ברש"י ד"ה לא; והטעם, שאינו חייב להביא תודה נפרדת על כל נס. מים קדושים)³, אך מכיוון שלראובן התרחש רק אחד מהם, הרי החלפתו בנס אחר היא כשינוי קודש, לדעת רב חסדא (ברכת הזבח; חק נתן).

יש מפרשים אחרת, ולדעתם החלפת הנס במחשבה על נס אחר אינה פוגמת כלל. כוונת רש"י למקרה שהשוחט את קרבנו של ראובן חשב על שמעון, אך לא התכוון שיתכפר בו שמעון, אלא התכוון לשם קרבנו של שמעון, ולדעת רב חסדא זהו שינוי קודש, אפילו אם לשמעון התרחש נס זהה לניסו של ראובן (קרבן אורה; זבח תודה).

כמה ראיות להבנה זו ברש"י: רש"י בהמשך (ד"ה לא דידיה), על הגמ' "תודה לשם תודה – כשרה", מסביר שמדובר שלא באו על הודיה אחת, וציין ש"ארבעה צריכים להודות". מכך שלא כתב זאת קודם לכן, בביאור המחלוקת על "לשם תודת חברו", משמע שרבה ורב חסדא אינם עוסקים כלל בטיב הנס עליו הוא מודה ('אור החמה'). כך גם נראה ממה שכתב (ד"ה לשם שלמים) שמחלוקת רבה ורב חסדא אינה עוסקת רק בתודה, אלא בכל הקרבנות: אם

במשנה נאמר שזבחים שזבחו שלא לשמן – כשרים, אך לא עלו לבעלים לשם חובה. בגמרא לעיל (ד,א) מבואר, שיש הבדל בעניין זה בין הקרבת קרבן לשם קרבן אחר ("שינוי קודש") לבין הקרבת קרבן לשם בעלים אחר ("שינוי בעלים"): שינוי קודש פוסל בכל ארבע עבודות הדם: שחיטה קבלה הולכה זריקה, ואילו שינוי בעלים פוסל רק בזריקת הדם, מפני שהיא המכפרת. כלומר, שהשוחט קרבן עולה לשם אדם אחר – הקרבן כשר, ועלה לבעלים לשם חובה, אך הזורק דם עולה לשם אדם אחר, או אף שוחט עולה על מנת לזרוק דמה לשם אדם אחר – הבעלים לא יצא ידי חובתו (זוהי הדעה המקובלת, וראה לעיל מערכה ה).

הסוגיה כאן דנה בשוחט תודה "לשם תודת חברו". לכאורה הרי זה מקרה רגיל של שינוי בעלים, ולאור האמור לעיל ראוי להכשיר את התודה לגמרי, משום שמחשבת שינוי בעלים איננה תופסת בשחיטה. יש לברר, אם כן, מהו המקרה המיוחד הנדון כאן, ומהו פסק ההלכה בעניינו.

מחלוקת האמוראים

דעת רבה, שהשוחט תודה לשם תודת חברו – כשרה, ואילו רב חסדא פוסל, כלומר, שלא עלתה לבעלים לשם חובה¹, משום שלא שחט "לשם שלמים דידיה". בגמ' לא מפורש שרב חסדא לומד זאת מפסוק מסוים, אולם רש"י (ד"ה לשם שלמים דידיה) ותוס' (ד"ה הגהה) כותבים שמקורו בפסוק: "ובשר זבח תודת שלמיו" (ויקרא ז,טו), המובא בברייתא הסמוכה, ממנה ניסה רבה להוכיח כדעתו. כאמור, דעת רב חסדא טעונה ביאור: מה בין מקרה זה לשאר שינוי בעלים בשחיטה, שאיננו פוסל?

רש"י ותוספות: "לשם תודת חברו" – ולא לשם חברו

רש"י מפרש, שהמקרה הרגיל של שינוי בעלים הפוסל הוא שחיטת קרבנו של ראובן מתוך מחשבה על כך שיתכפר בו שמעון. כאן מדובר במקרה אחר, ששמעון הפריש קרבן

1. כך כותבים רש"י ותוס', על פי המשנה, שכל הזבחים שזבחו שלא לשמן – כשרים. מצינו גם דעה אחרת, לפיה תודה יוצאת מכלל זה, ושלמים לשם תודה פסולים ('פירוש קדמון' בתוך 'שיטת הקדמונים' לזבחים), ועיין ב'כהן פאר'.

2. נוסח דברי רש"י ופירושו סבוך ושנוי במחלוקת. לשון רש"י (ד"ה תודה ששחטה) כפי שנדפס לפנינו: "ושחט את תודתו של זה לשם תודתו של זה [והוא הדין] בשוחט חטאת חלב לשם חטאת דם". לא ברור מקורה של התוספת בסוגריים מרובעים, ונראה שלפני המגיה עמדה המילה "בשוחט" חסרת פשר, ולכן הוסיף "והוא הדין", ולפי נוסח זה כוונת רש"י לומר, שכשם שחלקו בתודה – כך יחלקו בחטאת חלב לשם דם. במסורת הש"ס הגיה באופן אחר, "דהוי כשוחט", והעביר את המשפט לד"ה כשרה, ומדבריו יוצא שהכל מודים שחטאת חלב לשם דם כשרה. אולם בשטמ"ק אות כב השאיר את המשפט בדיבור זה (העוסק בתיאור המקרה, ולא בטעם ההלכה לגביו!), וגרס "כשוחט" במקום "והוא הדין בשוחט", ובדק"ס מציין שכך הוא בכל הדפוסים הישנים. נראה שנוסח זה עיקר, ולפיו לא בא רש"י לחדש חידוש הלכתי: כוונתו רק להביא דוגמא בעלמא ששחטת קרבן של ראובן לשם קרבן של שמעון איננה נחשבת שינוי בעלים, וכך גרסו ופירשו בחק נתן ובמלאכת יו"ט, ואין ללמוד

מכאן דבר על דעת החולקים כאן בשאלה זו של חטאת חלב לשם דם.
3. יש להעיר בקצרה על עצם החיוב להביא תודה. בגמ' בברכות (נדב), האומרת: "ארבעה צריכין להודות" לא מבואר מה טיבה של הודיה זו, והאם חובה עליהם להביא תודה. בגמ' במנחות ע"ב, מוזכר המושג "תודת חובה", ורש"י (כת"י) מפרש, בפירושו השני, שמדובר על אחד מארבעה אלה. גם מדבריו כאן (ד"ה לא דידיה) משמע שזוהי חובה, שכן רש"י בא להסביר מה ההוה-אמינא שתודה לשם תודה דידיה תחשב כשינוי קודש, ומשמע שזהו כעין סוג קרבן אחר, משום שיש כאן גורם אחר המחייב. ברם, הרמב"ם (הל' ברכות יח), הביא את עניין הארבעה צריכים להודות רק לגבי ברכת הגומל, ולא כתב בשום מקום שיש חובה כלשהי להביא תודה. את הגמ' במנחות הנ"ל על "תודת חובה" פירש (בהל' פסולי המוקדשין יב,ח) על הנודר "הרי עלי תודה", כפירושו הראשון של רש"י שם. ועיין פמ"ג או"ח סי' ריט אשל אברהם סק"א, שהוכיח שאין חובה מדאורייתא להביא תודה מהדין (במנחות פ"ז מ"ה) שניתן להביא תודה מכספי מעשר שני, ומשמע שאינו דבר שבחובה, הבא רק מן החולין (אך נקט שזהו חיוב מדברי קבלה, וגדרו לפחות כדרבנן). יש לציין גם לגמ' במנחות (סדב), שמספרת על נשים שהביאו עולת העוף על כך שניצלו מסכנת הים וממחלה.

שנינו בעלים אלא בזריקה" משתמע, שאם בזריקת הדם היה הכהן חושב לשם קרבנו של אחר – היה זה שינוי בעלים הפוסל. בזבח תודה פקפק בדין זה, ולדעתו שינוי בעלים אינו אלא כשמזכיר את שמו של האחר על הכפרה, כלומר, "על מנת שיתכפר בה פלוני", או "אזרוק דמה לשם פלוני", ואילו "לשם קרבנו של פלוני" אינו נקרא שינוי בעלים. מבחינה זו, "שינוי בעלים" מקביל לדין לכתחילה שיש לחשוב "לשם הזובח", דהיינו, על מנת שיתכפר בו בעליו, ולא די במחשבה "לשם קרבנו של הבעלים". כך דייק גם מלשון רש"י (ד"ה תודה): "ואין זה שינוי בעלים [כלל], ולא רק משום שמחשבת שינוי בעלים אינה אלא בזריקה] אלא שינוי קודש... לשם תודתו של זה", וכן מבואר ברש"י להלן (ט, ב ד"ה כשרה)⁴.

בשאר סוגי הקרבנות

כאמור, דעת רש"י (ד"ה לשם שלמים) שמחלוקת זו איננה רק בתודה, אלא בכל הקרבנות. תוס' (ד"ה הגהה) חולקים בדבר, ולדעתם רב חסדא פוסל בתודה בלבד, משום הפסוק המיוחד בה: "תודת שלמיו". בתוספת קדושה מבאר, שמכיוון שעיקר דין שינוי קודש נאמר בשלמים, ואילו הדין המיוחד כאן נאמר בתודה, משתמע שאינו אלא בתודה. נראה שיש בדבר סברה מיוחדת: אדם צריך להביא את תודתו עבור הנס שקרה לו באופן אישי, ואם הביאו עבור תודת חברו – לא יצא ידי חובתו⁵.

עניין זה תלוי גם בפירוש המשך דברי הגמ': "אמר רבא: חטאת ששחטה לשם חטאת – כשרה, לשם עולה – פסולה". רבנו תם (בתוס' ד"ה אמר רבא) מפרש שזהו המשך לסוגיה הקודמת, וכוונת רבא לומר שרב חסדא לא פסל אלא בתודה, מחמת הפסוק המיוחד בה, ומודה הוא בשוחט חטאת לשם חטאת חברו. תוס' מציינים "דהא דרבה אידחי" (שהרי אמר "מנא אמינא לה" וראיתו נדחתה), וכנראה הוצרכו לכך כדי להסביר מדוע רבא לא טרח לפרש שדבריו אליבא דרב חסדא בלבד. לפירוש ר"ת, שיטת תוס' הנ"ל שדברי רב חסדא הם דין מיוחד בתודה מפורשת בסוגייתנו. אולם רש"י (ד"ה חטאת ששחטה) ותוס' פירשו את דברי רבא על עניין אחר, בשוחט חטאת חלב לשם חטאת דם, ואין לזה שייכות לעניננו⁶.

הכרעת ההלכה

בסוגיית הגמ' כאן אין הכרעה מפורשת בין הדעות. בליקוטי הלכות פסק כרב חסדא, מפני שהוא גדול מרבה; אולם טעם זה שנוי במחלוקת⁷. עוד כתב בזבח תודה, שכן

4. כלשונו שם, וגם לא ברור הצורך בכפל המאמרים של רבא. תוס' מסבירים, שמאמרו של רבא כאן נועד בעיקר לבאר את הניגוד בין שינוי קודש לשינוי בעלים, שבו השוחט לשם חטאת דווקא כשר וזוה להיפך.

5. בגמרא לא נאמר כלל כלשהו בפסיקת ההלכה במחלוקת רבה ורב חסדא. שיטת הרא"ש (ב"ק פ"ה סי' ה) שהלכה כרב חסדא לגבי רבה, כי היה גדול ממנו, שכן מצינו (ב"מ ו, ב) שהיה הולך לפניו לשאלו שאלות (ועיין בגר"א ח"מ סי' תכג סק"ו, שדחה ראייה זו; ויש להוסיף, שבמ"ק כחא, מבואר שרבה נפטר בגיל ארבעים ואילו ר"ח

בתודה השינוי המדובר הוא שינוי הנס, ראוי היה לרש"י לבאר מה טיבו של השינוי המדובר בשאר הקרבנות, שאינם באים על נס; אך אם השינוי המדובר הוא אזכור שם קרבנו של אדם אחר, הרי שינוי זה עצמו אפשרי גם בשאר הקרבנות. גם לשון הגמ' בביאור דעת רב חסדא: "לשום שלמים דידיה בעינין" אין משמעה שיש לשחוט לשם נס מסוים, אלא לשם קרבנו של אדם מסוים. ראייה נוספת לכך מדברי תוס' (ד"ה תודה), הכותבים: "משום שינוי בעלים לא מיפסלא, דאין שינוי בעלים אלא בזריקה". אם השוחט לא חשב כלל על שמעון, מה ההוה-אמינא להחשיב זאת לשינוי בעלים?

לשון רש"י: "שהיתה לראובן תודה ולשמעון תודה אחרת, ושחט את תודתו של זה לשם תודתו של זה". מדבריו משתמע, ששמעון כבר הפריש בהמה לתודתו, והמפרשים עמדו על כך, לאיזה צורך כתב זאת רש"י? יש אומרים, שרק משום ששמעון כבר הפריש תודה, ויש כעת בעולם מושג של "תודת שמעון", הרי שהמחשבה על קרבן זה נחשבת כשינוי השם ('אור החמה').

תודה ולחמה. קרבן תודה הוא סוג של שלמים, ובנוסף לבהמה מביא הבעלים ארבעים חלות מארבעה סוגים שונים: עשר חלות גדולות של חמץ, ושלושים חלות קטנות של מצה, המתחלקות לשלושה סוגים: מאפה תנור, ריקים ורבוכה (חליטה במים רותחים לפני הטיגון והאפיה, ראה בהרחבה עמ' 90). כמות הסולת בחמץ שווה לכמות הסולת בכל סוגי המצה יחד. ארבע מן החלות ניתנות לכהנים ("תרומת לחמי תודה"), אחת מכל סוג. בצירוף נראה קרבן התודה ותרומת לחמי התודה מובאים לכהן, הקרבן להקרבה והלחם לאכילה. לדין על מידת החיוב להביא תודה ראה הערה 3.

בזריקת הדם

מדברי תוס' הנ"ל: "משום שינוי בעלים לא מיפסלא, דאין

4. בקרן אורה הוכיח שכן היא דעת הרמב"ם, שהרי לדעתו שינוי בעלים נאמר בכל ד' העבודות (ראה לעיל מערכה ח), ואם כן מדוע רבה מכשיר כאן? אך הדבר תלוי בפירושים השונים לשיטת הרמב"ם בסוגיה כאן, ראה להלן.

5. מעין היחודיות של חטאת, שאם שחטה שלא לשמה – פסולה, דהיינו, שיש להביאה מתוך הכרה בחטא.

6. נושא זה נדון בדברי רבא להלן ט, ב, ועיין גם לעיל הערה 2. ר"ת כנראה מיאן בפירוש זה, משום שראוי היה לרבא לומר בפירוש את ההבחנה בין מיני החטאות,

וראה לעיל מערכה ה) ששינוי בעלים פוסל גם בשחיטה (שפת אמת; זבח תודה)¹⁰.

סיכום

נחלקו אמוראים בשוחט תודה "לשם תודת חברו", האם עלתה לבעליה או לא. רש"י ותוס' מפרשים שלא מדובר בשינוי בעלים, שהכל מודים שאינו פוסל בשחיטה, אלא בשינוי קודש, שכן שחט לשם קרבן חברו ולא לשם חברו. מדברי רש"י נראה, שכששחט את תודת ראובן היתה מחשבתו על שמעון, אלא שלא שחט לשם שמעון עצמו, אלא לשם תודתו, וכן פירשו אחרונים (ק"ן אורה; זבח תודה). ויש מפרשים אחרת, שלא חשב כלל על שמעון, אלא על הנס של שמעון, כלומר שהביא תודה מחמת נס אחד שאירע לו והיתה מחשבתו על נס אחר (ברכת הזבח; חק נתן).

יש מי שדקדק מרש"י, שהשחיטה לשם תודת שמעון נחשבת כשינוי קודש רק לאחר שמעון כבר הפריש את תודתו (אור החמה).

מתוס' משתמע שהזורק דם תודה לשם תודת חברו – הרי זה שינוי בעלים, והכל מודים שלא עלה קרבנו לשם חובה. בליקוטי הלכות צידד שגם בזריקה אין זה שינוי בעלים עד שיחשוב בפירושו לשם שמעון עצמו, וכן מוכח מרש"י.

דעת רש"י שהמחלוקת על תודה אינה אלא דוגמא לכל הקרבנות. תוס' סוברים שרק בתודה נחלקו, משום הפסוק המיוחד בה, ובשאר הקרבנות הכל מודים שאין זה שינוי קודש.

להלכה פסק בליקוטי הלכות כדעת רב חסדא, וכן מוכחת דעת רבנו תם. אולם לשיטת רש"י שהמחלוקת מוסבת על כל הקרבנות יש להוכיח שהלכה כרבה.

הרמב"ם לא הזכיר במפורש דין זה. יש שהבינו שדעתו לפסול כרב חסדא, בדומה למה שפסק בחטאת חלב שנשחטה לשם חטאת דם (מראה כהן); יש שהבינו שדעתו להיפך (ק"ן אורה); ואחרים כתבו שהרמב"ם פירש את המחלוקת באופן אחר, האם שינוי בעלים פוסל בזריקה בלבד או בכל ד' עבודות, ופסק כרב חסדא הפוסל בכולן (שפת אמת; זבח תודה).

דינה כשינוי קודש. אבל לפי זה לא תובן קושיית הגמ' "וליא חטאת נזיר וחטאת מצורע!"

9. כדברי רש"י ד"ה תודה ששחטה על פי הנוסח שלפנינו, אך ראה לעיל הערה 2.

10. ראייה לדבר, שהרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ד,י) מביא את הפסוק "ובשר זבח תודת שלמי" כמקור לדין שינוי קודש ושינוי בעלים (זבח תודה).

במרומי שדה משלב בין דרך זו לדרך הראשונה בביאור דעת הרמב"ם: מכיוון שחטאת חלב לשם חטאת דם נחשבת שינוי השם – ממילא גם שינוי בעלים נחשב שינוי השם, וכן שינוי קודש כגון זה שנחלקו בו רבה ורב חסדא. לפי זה הוא דן, שמא אפילו השוחט תודה לשם תודה אחרת שלו עצמו, הבאה על נס אחר, הרי זה כשינוי קודש, אע"פ שבסוגיה כאן הכל מודים שאין זה שינוי, וראה להלן מערכה יב, ובדין בקרן אורה שם על אשם וכי"ב.

מוכח משיטת ר"ת הנ"ל בפירושו המשך הסוגיה, לפיה רבא נוקט בפשטות כדעת רב חסדא.

נראה שלשיטת רש"י, שמחלוקת רבה ורב חסדא נאמרה בכל הקרבנות, יש להוכיח שהלכה כרבה לקולא מהגמ' להלן (ט,ב). בגמ' שם נאמר, בלישנא בתרא: "איכא דאמר אמר רב משמיה דמבוג: חטאת ששחטה לשם חטאת נחשון – פסולה, חטאת נחשון עולה היא". מדובר בחטאת לשם חטאת חברו, שהרי לא גרע נחשון מכל "חברו", ובכל זאת שינוי זה נחשב כשינוי קודש רק מפני שחטאת נחשון שונה מחטאת רגילה וחשובה כעולה, מפני שאינה מכפרת! ומכיוון שדעת רב כרבה – נראה שהלכה כמותו⁸.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם אינו מזכיר דין זה של השוחט תודה לשם תודת חברו (עיין הל' פסולי המוקדשין טו,יג, שם הובא דין השוחט תודה לשם שלמים, ולא השוחט תודה לשם תודה). המפרשים מסבירים השמטה זו בכמה דרכים:

א. דין תודה ששחטה לשם תודת חברו דומה לחטאת ששחטה לשם חטאת על עוון אחר⁹. הרמב"ם פוסק כרב חסדא שהתודה פסולה, אך לא כתב זאת בפירושו, מפני שסמך על מה שכתב (הל' פסולי המוקדשין טו,ו) שחטאת חלב שנשחטה לשם חטאת דם פסולה, וכוונתו, שכל קרבן שנשחט לשם קרבן שונה, במהותו או בבעליו – הרי זה שינוי קודש (מראה כהן; טהרת הקדש). יש קושי בתירוץ זה, שכן הדמיון בין תודה לשם תודת חברו לבין דין החטאת אינו ברור ומובהק, וקשה לומר שהרמב"ם הניח שהדבר יובן מאילו (חק נתן; מראה כהן).

ב. הרמב"ם פוסק כרבה שהתודה כשרה, ולא הוצרך לכתוב זאת, מפני שהדוגמאות שכתב לשינוי קודש (פרק טו הל' א ויג) הן שחיטת קרבן לשם קרבן אחר לגמרי (כעין זה בקרן אורה על תוס' ד"ה אמר רבא, עיין שם).

ג. הרמב"ם מפרש את המקרה המדובר בדרך שונה מזו של רש"י ותוס', ולדעתו מדובר במקרה רגיל של שינוי בעלים. מחלוקת רבה ורב חסדא היא, האם שינוי בעלים פוסל בזריקה בלבד, או גם בשאר העבודות, וזאת, בין בתודה ובין בשאר הקרבנות. להלכה הרמב"ם פוסק כרב חסדא, וזהו המקור לשיטתו (הל' פסולי המוקדשין טו,א,

בגיל תשעים ושתיים, ואם כן, אף אם יתרון חכמה אין כאן – זקנה יש כאן, ולכן בא לשאלו). רש"י (ב"מ מ,א ד"ה וכן) אף כותב, שרבה היה תלמידו של ר"ח, וכן במחזור ויטרי (ס' תנד).

ברם, התוס' (ר"ה יח,א ד"ה רבה; סנהדרין עח,א ד"ה ההורג) כותבים שרבה היה חבר ובר פלוגתא לרב חסדא, ובכמה ראשונים נראה, שלא היה להם כלל קבוע בהכרעה ביניהם (תוס' פסחים מח,א ד"ה רבי רי"ף שם; רשב"א ערובין עח,ב ד"ה לענין פסק). גם ברמב"ם נראה שאין כלל קבוע בעניין זה (עיין הל' חובל ומזיק ד,ג, לעומת הל' קרבן פסח ב,1).

8. בפרט אם נאמר שהנימוק "חטאת נחשון עולה היא" אינו מדברי רב אלא מסתמא דגמ', כפי שמשמע ממהלך הסוגיה שם, ראה מערכה יב הערה 2. בשטמ"ק גרס "כעולה היא", ולפי נוסח זה היה מקום לפרש את מימרת רב על פי דרכו של רב חסדא, שחטאת נחשון היא דוגמא לכל חטאת חברו, ומפני כך "כעולה היא", כלומר,